

ZANE ŠILIŅA

RAGANA ASPAZIJAS DRAMATURĢIJĀ

Raganai Aspazijas daijradē ir atvēlēta būtiska vieta. Raganiskuma motīvs ne tikai uzplaiksni dažādos laika posmos tapušos dzejoļos, bet tam veltīts pat īpašs krājums – 1923. gadā pirmo reizi publicētā “Raganu nakts”, kam dzejniece devusi zīmīgu apakšvirsrakstu “Liriska biogrāfija III”. Ragana bieži sastopama arī Aspazijas dramaturģijā (piemēram, baisi un kairinoši raganīga ir drāmas “Torņa cēlējs” varone Helijante), turklāt visnozīmīgāko izvērsumu raganas tēma guvusi makbetisku kaislību pārpilnajā lugā “Ragana”, kā arī drāmā “Sidraba šķidrauts”, jo – kā autobiogrāfijā “Mana dzīve” atzinusi pati dzejniece – “Guna ir māsa Liesmai un mājo tanīs pašos mežos” [12, 353]. Var pat apgalvot, ka ragana ir ne tikai mākslas tēls, bet arī īpašs dzejnieces pašatklāsmes veids, kas ļauj Aspazijai runāt gan par savu ļoti sievišķīgo, kaismīgo un dziļi pretrunīgo “es”, gan arī par mākslas un dzīves attiecībām, mūžīgajām gara un realitātes pretišķībām, paceļot tās līdz pat augstākajai dramatisma pakāpei.

Šīs apceres uzmanības centrā ir Aspazijas luga “Ragana”. Kā pabeigts dramatisks sacerējums, kura apjoms ir pieci cēlieņi, tā publicēta tikai vienu reizi – žurnāla “Mājas Viesa Mēnešraksts” 1896. gada 10., 11. un 12. numurā. Vēlāk, respektējot autores gribu, “Ragana” publicēta tikai kā fragments, darbību apraujot 4. cēliena 10. skata vidū. Salīdzinot lugas pirmpublicējumu ar tekstu, kas atrodams 20. gadsimta 80. gados izdoto Aspazijas Kopoto rakstu 3. sējumā (tas savukārt pārņemts no A. Gulbja apgādā izdoto Kopoto rakstu 8. sējuma), nākas secināt, ka “Ragana” pieredzējusi arī redakcionālus labojumus, taču tie attiecas tikai uz maznozīmīgām teksta niansēm un dažām detaļām darbojošos personu sarakstā. Tā, piemēram, “Mājas Viesa Mēnešraksta” publicētajā variantā minēts karaļa vārds – Radagaiss (tiesa gan, pašā lugas tekstā tas ne reizi netiek lietots), kā arī konkrēts Liesmas māsu skaits – 1., 2., 3., 4., 5. ragana [4, Nr. 10, 717].

Lugas fabula ir šāda: galvenā varone Liesma kopā ar māti – raganu Giltinu un māsām raganām mīt mežonīgā apvidū meža vidū. Dienu raganas pavada savā mitekli alā, bet naktī dodas pasaulē vairojot postu un ļaunumu. Vienīgi

Liesma turas atstatu no māsām un ilgojas pati savām acīm skatīt sauli, tāpēc viņa, ritausmai tuvojoties, slepus paliek ārpus alas un nokļūst ilgotajā gaismas pasaulē. Lugas darbības gaitā divi antagonistiski spēki – mīla un vara – nostāda Liesmu skaudrā izvēles situācijā.

“Raganas” pamatu veido pretstatu princips, kas vispirms pamanāms lugas tēlu sistēmā. Galvenā varone Liesma citu darbojošos personu vidū izceļas ar savu kraso citādību – jau lugas sākumā kļūst zināms, ka viņa negrib pildīt savas mātes Giltinas pavēles un vairs nebiedrojas ar māsām. Kontrasta princips realizēts arī iecerētajā darbojošos personu vizuālajā veidolā un izturēšanās manierē. Giltina un viņas meitas raganas “ģērbusās melnos, vaļējos uzvalkos, melniem matiem, vēcina dziedādamas melnus plīvurus” [9, 250], turpretim Liesma – “ugunsarkanā uzvalkā ar dzelteniem, vaļējiem matiem. Nāk lēni pa klintīm un sapņodama spēlējas ar puķēm, kuras tai rokā” [turpat, 252]. Liesma neiederas ne raganu, ne cilvēku vidū tāpēc, ka dzimusi “starp tumsu un starp gaismu” [turpat, 254], turklāt Liesmas liktenis izteikts Giltinas pareģojumā:

*Bez prieka, miera – mūžam meklēdamai,
Bezgala gaisma būs tavs vēlējums,
Bezgala nakts – tavs vienīgs atradums.*

[Turpat]

Tādēļ likumsakarīgi, ka dominējošo kontrastu lugā veido nesamierināmi pretpoli **tumsa / gaisma** un **nakts / diena**, turklāt tie cieši saistīti ar savstarpēji tikpat pretišķīgām telpas koordinātēm – **ala / ārpusaule**.

Nakts un tumsas tēls Aspazijas daiļradē kopumā ir ļoti daudzveidīgs. Saulcerīte Viese par to raksta: “Ir “raganiskā”, murgpīlnā nakts “Dvēseles krēslā”, no kuras liriskā varone nevar izrauties. Ir “Saulainā stūrīša” ziedoņa nakts, kad “Briest augšup visas suliņas” un mulst kāda jauna sirds. Ir “Ziedu klēpja” apgaroti liriskā “Mēnessnakts”, šī visistākā himna nakts spīdekļa daiļumam un dvēseles caurspīdīgajam smalkumam. Ir “Izplestu spārnu” dziļā vientulības nakts, kad “neviens tevi nedzird, neviens tevi netur”. Un ir dinamiskā, dzīvības un pārvērtības pilnā kosmiskā nakts.” [17, 18]

“Raganas” 1. cēliena 1. ainā atrodama savdabīga himna, ko naktij un tumsai velti raganu māte Giltina:

*Kas, bālā diena, gan pret tevi nakts!
 Tu dzīvei glabā visus noslēpumus!
 Kur krūtīs dziļi jūtas apslēptas,
 Tās dodas augšup, katra dzīsla briest...
 Tu nē'si nakts, kas guļ, bet nakts, kas rauj un posta, –
 Tu slepkavībai asu dunci trin
 Un pišļos samīn nevainības puķi.
 Tu zvēri, lādi, raudi, gavilē,
 Ikkatra liksmība un noziedzība
 Zem tavas tumšās segas apslēpta.*

[9, 249–250]

Tātad šoreiz Aspazija akcentē nakts un tumsas saistību ar stihiskajiem, destruktīvajiem spēkiem. Šo saikni vēl jo spilgtāku padara pašas Giltinas tēls, kura izveides impulsi visticamāk meklējami lietuviešu mitoloģijā. Vecās raganas vārds norāda uz saikni ar nāves, mēra un nelaiemes dievieti Giltini (liet. *Giltinė*), kas cērt ar dzeloni, žņaudz vai citādi nonāvē savus upurus un kuras izcelsme tiek saistīta ar čūsku (liet. *gelti* ‘dzelt’).¹ Arī Aspazijas Giltinas un lietuviešu Giltines vizuālais veidols ir līdzīgs, taču jāpiebilst, ka dzejniece – atbilstoši lūgā ievērotajam krāsu kodam – parastā baltā dievietes tērpa vietā izvēlējusies retāk sastopamo – melno [14, 244, 245].

Nakts un tumsa lūgā cieši saistīta ar raganu mitekli – alu. Ala kā iekšēja, apslēpta un ierobežota vide tiek pretstatīta ārpusai jau mitu poētiskā. Tā sevī ietver haosa stihiju paliekas, tāpēc var būt gan mātes klēpis, gan arī kaps [2]. Aspazijas interpretācijā alas tēls ne tikai sevī apvieno šīs pretišķības, bet izraisa arī asociācijas ar populāro līdzību, kas atrodama Platona dialoga “Valsts” 7. grāmatā. Kā zināms, Platons cilvēku zemes dzīvi pielīdzina alas dziļumā pie sienas piekaltu gūstekņu stāvoklim, kuru vienīgo priekšstatu par ārpusai veido kroplīgas ēnas uz alas sienām [15, 126–127]. Aspazijai šī

¹ Starp citu, “Mājas Viesa Mēnešrakstā” publicētajā lugas 5. cēlienā teikts, ka Giltina no Joda saņēmusi “melnu zizli, kuram apvīta čūska un mirdzoša zvaigzne galā” [4, Nr. 12, 84].

epizode droši vien nav bijusi sveša, turklāt viņa grieķu filozofa izveidoto alas tēlu savdabīgi variē – galvenās varones traģiskos maldus lugā simbolizē ne tikai tas nezināmais, noslēpumainais, neapjaustais un mānīgais, kas neīstu dārgumu un postošu dzinūļu veidā slēpjas alas tumsā, bet arī malduguņu radītā gaismēnu spēle.²

Tādējādi nakts un ala saistītas ne tikai ar lugas 1. cēliena darbības vidi, bet arī ar cilvēka iekšējo realitāti – ar tiem dvēseles dēmoniem, kas piepeši izlaužas no bezapziņas dzīlēm un pamodina tajās snaudušos instinktus, lai cilvēku pārvērstu līdz nepazīšanai. Tomēr Liesmas raganīgo dabu īstēni atklāj nevis nakts, bet gan saskare ar ilgotu gaismas pasauli.

Pretēji tumsai, gaisma drāmā “Ragana” sākotnēji saistīta gan ar visu pozitīvo, gan arī ar telpiska plašuma un brīvības izjūtu, jo gaismas pielietajā ār pasaulē “viss daudz jaukāks ir un lielāks, spožāks” [9, 254]. Tomēr zīmīgi, ka ar neapjausto un vēl neizzināto Aspazija vienlīdz cieši saista gan tumsu, gan arī gaismu. Nakts un tumsa lugā tiek izjustas kā noslēpums, turpretī diena un gaisma – kā brīnums. Turklāt katrs no šiem pretpoliem simbolizē arī Liesmas izziņas ceļa grūtības, jo tumsa mēdz skatu aizklāt, bet gaisma – apžilbināt.

Tumsas un gaismas īpašās attiecības lieliski ilustrē divas epizodes. Liesmas māsas – raganas pirmo reizi lugas darbībā iesaistās 1. cēliena 2. skatā, dziedot trakulīgu dziesmu par mākoņos skrejošiem viesuļa kumeļiem, kam nekad nav miera:

*Pa gaisu viesulis
Mākoņus jauc,
Iz pagares melni
Kumeļi brauc;
Huisa! huisa! huisa!*

² Maldugunis pieminētas divās lugas epizodēs. Vispirms tās parādās 1. cēliena 1. skatā, kur līdz ar Giltinas buršanās un iespaidīgo slavinājumu naktij veido ekspozīciju lugas tālākajai darbībai. Vēlāk – 1. cēliena 10. skatā mēs uzzinām, ka galvenā varone nosaukta par Liesmu tieši šo nemierīgo uguntiņu dēļ:

*Tas nāk
No tam, ka maldū uguns rotaļājās
Ap manu šūpuli.*

*Tiem plivinās krēpes,
 Skan pulksteņi,
 Gauž vējā gari
 Tik gaudīgi:
 Va – ai! Va – ai! Va – ai!*

*Tiem atdusas nava
 Ne nakti, ne dien',
 Un kumeļi tālāk
 Un tālāku skrien – –
 Huisa! huisa! huisa!*

[Turpat, 250]

Taču vēlāk – 1. cēliena 8. skatā, sastapusies ar gaismas brīnumu, par vētru un viesuļiem dzied arī Liesma:

*Ak, sagrāb mani, vētra,
 Ar saviem viesuļiem,
 Tu augšup mani pacel
 Pār zemes putekļiem –
 Lai saules karstās liesmas
 Tu sevī iedzertu
 Un debess zvaigznes spožās
 It visas norautu!*

[Turpat, 260]

Abās epizodēs dominē radniecīgi dzejas tēli – vētra un viesuļi kā mūžīgās trauksmes un nemiera izpausmes. Tādēļ, lai gan raganu dziesmā baisu noskaņu ievieš tajā pieminētās žēlās vēja gaudas, bet Liesmas dziedājums apliecina trauksmainas alkas pacelties pāri ierastajam dzīves ritējumam un tiekties pretim saulei “arvienu tālāk, tālāk/ Bez mēra plašumā” [turpat], nevar noliegt atbrīvotā cilvēciskā gara ambivalento iedabu. Pat tiecoties pretim gaismas piepildītajai bezgalībai, Aspazijas varones pāri malām plūstošā dvēseles aktivitāte sevī ietver arī raganiskajai būtībai raksturīgo destrukcijas iedīgli (“Lai saules karstās liesmas/ Tu sevī iedzertu/ Un debess zvaigznes spožās/ It visas norautu!”), jo Liesmā iemiesotais atbrīvotais gars nespēj ilgstoši saglabāt distancētu, apcerīguma pilnu attieksmi pret izvirzīto mērķi – viņai nepieciešams ne

tikai to patiesi sasniegt, bet arī izbaudīt sava triumfa mirkli. Tādējādi raganīgu mu Aspazija saista ar pāri plūstošo – gan radošo, gan ārdošo aktivitāti.

Drāmā “Ragana” īpaši būtisks ir neapzinātā un neizzināmā faktors. Protams, Aspazija ļoti skaidri parāda, kāpēc Liesma tik ļoti atšķiras no citiem lugas varoņiem un kāpēc viņa nespēj iekļauties ne raganu, ne cilvēku pasaulē (par to vistiešāk vēstī Liesmas neparastie dzimšanas apstākļi). Tomēr dzejniece nepārprotami liek nojaut, ka viņas varones krasā citādība nav tikai racionāli izskaidrojamās kategorijās tverama.

Racionālā un iracionālā attiecības Aspazija ieskicējusi jau vienā no saviem pirmajiem apjomīgākajiem dzejas darbiem – 1894. gadā pirmo reizi publicētajā agrīnajā poēmā “Saules meita”. Šo poēmu, kurā tiek saskatītas J.V. Gētes traģēdijas “Fausts”, A. Pumpura eposa “Lāčplēsis”, tautiskā romantisma dzejas paraugu un sengrieķu kultūras [1, 584], kā arī Dž.B. Bairona, N. Lenava un F. Grillparcera daiļrades ietekmes [13], ar drāmu “Ragana” saista gan līdzīga fabula, gan arī radniecīgas iezīmes galveno varoņu – Saules meitas un Liesmas gara dzīvē. Saules meita dodas uz zemi pie cilvēkiem, kur viņā mostas līdz tam vēl nepazītas dvēseliskās pretrunas. Iepazinusi ciešanas, ko cilvēcei nes mīla un vara, galvenā varone sevi ziedo, lai glābtu no nāves savu neuzticīgo iemīļoto un viņa tagadējo līgavu. Līdzīgi kā Liesma, arī Saules meita pirms iepazīšanās ar zemes dzīvi mīt citā, no šīs pasaules norobežotā telpā (poēmā tās ir debesis), turklāt tiek akcentēta galvenās varones īpašā izcelsme – Liesma ir raganas bērns, savukārt Saules meita dzimusi Saules un Pērkona laulībā. Tomēr jau agrīnajā poēmā Aspazija savas varones īpašās gara pasaules patiesos cēloņus tiecas meklēt viņpus izskaidrojamā un pierādāmā, turklāt šķiet, ka par vienu no spēcīgākajiem dzejnieces meklējumu impulsiem uzskatāma M. Ļermontova poēma “Dēmons”.

Izvirzīt šādu pieņēmumu ļauj divi poēmu fragmenti. Pirmais no tiem ir “Saules meitas” III tēlojuma teksts, kur galvenā varone vēl pēdējiem spēkiem pūlas pretoties cilvēka mīlai:

*“Atstāj, mirstīgais,” – tā viņa
Mokām tikko paspēja,
Projām streipuļojot, rokas
Izmisusi pacēla:*

*"Laid! – man sveši tavi vārdi,
Tie man neizprotami,
Debess tēvs no citas vielas
Radījis man dvēseli."*

[6, 401; pasvītrojumi mani. – Z.Š.]

Otrs fragments atrodams M. Ļermontova poēmas II daļas XVI tēlojumā. Engēlis, nesdams Tamāras dvēseli uz debesīm, naidā kaistošajam Dēmonam uzsauc:

*"Узнай! давно ее мы ждали!
Ее душа была из тех,
Которых жизнь – одно мгновенье
Невыносимого мученья,
Недосягаемых утех:
Творец из лучшего эфира
Соткал живые струны их:
Они не созданы для мира,
И мир был создан не для них!"*

[18, 184; pasvītrojumi mani. – Z.Š.]³

Atgriežoties pie poēmas "Saules meita", jāteic, ka nebūtu korekti salīdzināt citēto fragmentu māksliniecisko kvalitāti, jo "Saules meita" ir viens no Aspazijas pirmajiem nopietnajiem mēģinājumiem dzejas jomā, turpretim "Dēmons" – viena no M. Ļermontova daiļrades virsotnēm. Daudz būtiskāk ir tas, ka Aspazija apzināti vai neapzināti izmantojusi iemīļotās "Dēmona" rindas, lai savā Saules meitā īpaši akcentētu to, kas jauno dzejnieci tik ļoti sajūsminājis M. Ļermontova

³ Interesanti, ka pēdējās četras citētās "Dēmona" fragmenta rindas kā sev personīgi īpaši nozīmīgas Aspazija ietver autobiogrāfijā "Mana dzīve", turklāt dzejniece tās nedaudz pārveidojusi:

*Творец из лучшего эфира
Создал живые струны ей:
Она не создана для мира,
И мир был создан не для ней!*

[12, 255; pasvītrojumi mani. – Z.Š.]

Citāta beigās Aspazija retoriski jautā: "Vai es to pašu nevarēju arī par sevi sacīt?"

Tamārā, – romantiskās varones īpašo gara un jūtu dzīves plašumu, kas ne tikai neiekļaujas šīs pasaules noteiktajās robežās, bet arī nepakļaujas nekādam racionālam izskaidrojumam.

Tomēr Aspazijas poēmas varonē jau no paša sākuma dominē ziedošanās ideja, kas saistīta ar spēcīgu apziņas kontroli un daļēju sevis noliegšanu, tādēļ Saules meitā nav ne tā urdošā nemiera un neizskaidrojamo ilgu, ar ko valdzina jaunā kņaze “Dēmonā”, ne arī tā sugestējošā dziņu un kaislību pārmēra, kas vēlāk mutuļo raganīgajā Liesmā.

Poētiski, tomēr ļoti precīzi lugas “Ragana” galvenās varones būtību formulējis Jānis Asars: “Kad viņa grib tikt cilvēku valstībā, just laika strāvu ap sevi dūcošu un visu bezgalību krūtīs pukstošu, tad par visām lietām tikai tāpēc, ka grib apmierināt savu “es”, šo izsalkušo daimonu, kas raugās pēc laupījuma.” [3, 14] J. Asara raksturotais Liesmas izsalkušais “es” ir lugas galvenais virzītājspēks, turklāt Aspazija to ļoti cieši saista ar uguni un visdažādākajām tās izpausmes formām.

Valodniece Velta Rūķe-Draviņa Aspaziju dēvē par uguns dzejnieci [16, 47], jo uguns un dažādas tās hipostāzes saistītas ar Aspazijas romantisko un simbolisko drāmu varoņu personvārdiem (Liesma, Guna, Dzirkstīte, arī Mirdza), tādējādi piešķirot tiem īpašas poētiskas funkcijas. Taču uguns nav klātesoša tikai Aspazijas varoņu personvārdos vien. Tā, piemēram, drāmā “Ragana” vērojama īsta uguns tēlu pārbagātība, turklāt tie atklājas mijiedarbē, veido visai sarežģītas savstarpējās attiecības un tādēļ nebūt nepakļaujas vienoizmīgam traktējumam.

Pirmkārt, uguns un gaismas atribūtiem ļoti nozīmīga vieta ierādīta drāmas skatuviskā noformējumā. 1. cēliena 1. skatā “spīgaiņi lēkā virs purva” [9, 249], Giltina burdamās “taisa noslēpumainas zīmes, no kurām izšaujas maldu uguns” [turpat], tad “mēness parādās sarkans starp saraustītiem mākoņiem” [turpat, 250]. Vēlāk Liesmas māsas raganas redzamas alā, kur tās “sēž grupā maģiski apgaismotas” [turpat, 256], meža klajumā tās “sāk dejojot, apspīdētas no bālas, spocīgās gaismas” [turpat, 259]. 1. cēliena 8. skatā “gaisma aust, kura top arvien lielāka” [turpat], līdz beidzot visā spožumā parādās saule. 3. cēliena 3. skatā “raganu aiza stāv pilnās liesmās” [turpat, 288]. 7. skatā “saskrej kopā viss galms, nesdami piķa lāpas” [turpat 293], 9. skatā parādās liesmojošs kronis un, to uzliekot galvā, arī galvenā varone “top viscaur no liesmām aplieta” [turpat, 297]. Nepabeigtā 4. cēliena 1. skatā “Liesma viena sēž pie loga mēness gaismā” [turpat, 298], 8. skatā Karalis “nāk, pavadīts no diviem sulaiņiem, kuri nes

lukturus ar aizdegtām svecēm" [turpat, 304]. "Mājas Viesa Mēnešrakstā" publicētajā lugas nobeigumā raganas atnes burvju zizli, kuram "mirdzoša zvaigzne galā" [4, Nr. 12, 884], vairākkārt plosās pērcons un zibens, bet lugas finālā "saule iznāk spoži no mākoņiem" [turpat, 886]. Protams, daži no šiem vizuālajiem efektiem var šķist visai deklaratīvi, tomēr tie ne tikai veido lugā nepieciešamo fantastisko darbības vidi, paspīlgtina emocionālo atmosfēru un nodrošina eventuālā iestudējuma skatuvisko pievilcību, bet arī palīdz orientēties varoņu tekstā lietoto simbolu niansēs.

Zīmīgi, ka Aspazijas iecerētajā skatuves vizuālajā noformējumā dominē nevis statiski, bet gan kustībā un maiņā esoši gaismas efekti. Šāda izvēle ir ne tikai saistīta ar lugas spraigo ritmu, bet tā arī akcentē vienu no būtiskākajām "Raganas" simbolu sistēmas centrā esošās uguns īpašībām – Aspazijas izpratnē tā ir ne tikai visdinamiskākā, bet arī pretrunīgākā no stihijām.

Uguns Aspazijas dramaturģijā allaž saistīta gan ar radošajiem, gan destruktīvajiem spēkiem. Drāmā "Vaidelote" Aspazija pretstata divus uguns izpausmes veidus – šķīsto, no zemes dzīves atsvešināto dievišķo uguni, ko reprezentē svētais ugunskurs dievietes Praurimas templī, un cilvēcisko kaislību liesmas, ar kurām sastopas Mirdza un Asja. "Sidraba šķidrautā" Aspazijas simbolu valoda guvusi īpašu izteiksmes precizitāti, tādēļ te dominējošo kontrastu veido citādi formulēts pretstatu pāris – mirdzošā šķidrauta dāvētā gara gaisma ("mūža gaisma", kuras avots ir "dievu uguns" [10, 427]), lugas 1.–3. cēlienā un asinsarkanā šķidrauta simbolizētās kaisles un iznīcības liesmas 4.–5. cēlienā.

Gaismas un liesmu pretnostatījums izmantots arī drāmā "Ragana". Tā, piemēram, virsaitis Almars 1. cēliena 9. skatā galvenajai varonei teic:

Tev nebūs būt

Vairs Liesmai postošai, kas sevī sagruzd,

Bet cēlam spožumam, kas gaismu dod.

[9, 263]

Taču "Raganā" Aspaziju nodarbina nevis konflikts starp divām krasi pretstatām uguns izpausmes formām, bet galvenokārt pašas uguns stihijas noslēpumainā un neizskaidrojamā ambivalence, ko visvairāk izteic viens no lugas centrālajiem simboliem – saule.

Saule Aspazijas interpretācijā ir ne tikai gaismas avots, bet arī vispilnīgākais gaismas izpausmes veids – savdabīga tās kvintesence. Tā kā gaisma saistīta gan

ar telpas, gan ar cilvēka gara dzīves plašuma sajūtu, tad saule reprezentē plašuma visaugstāko pakāpi – bezgalību. Šo būtisko niansi pietiekami skaidri izteic Liesmas teksts: sapņojot par “gaismas pasauli”, viņa teic, ka tur “viss daudz jaukāks ir un lielāks, spožāks” [9, 254], turpretim, pirmo reizi mūžā skatot saullēktu, Liesma jūsmo par ausmas “burvīgo spīdumu”, kam “mēra nav, ne gala, robežu” [turpat, 259]. Taču bezgalību Aspazija traktē nevis kā viennozīmīgu dvēseles gaišās puses dominanti, bet gan kā absolūtu gara brīvību, kas izpaužas tikai visplašākajā cilvēcisko kaislību, jūtu un alku spektrā.

Tieši tādēļ “Raganas” simbolu sistēmā nav iekļauta rāma un saudzējoša saule; Liesmas ilgu augstākais mērķis ir saule – “liesmu karaliene” [turpat]. Tādējādi par “Raganas” idejisko kodolu kļūst gara brīvības problēma, un tragiskā dimensiju lūgā ienes tas, ka cilvēka gars tiecas iegūt vairāk, nekā pasaule spēj dot.

Šķiet, tieši šīs pamatnostādnes Aspazijai nav ļāvušas lugu pabeigt. 1896. gadā “Mājas Viesa Mēnešrakstā” publicētajā “Raganas” finālā Aspazija variē poēmā “Saules meita” ietverto ziedošanās ideju – pēc ilgstošas iekšējās cīņas, kuras būtība ir bezkompromisa izvēle starp mīlu un varu, Liesma pārvar savu alkpilno “es” un metas lejup aizā, lai ne tikai glābtu no nāves savu iemīļoto – virsaiti Almaru un viņa līgavu princesi Līgitu, bet arī iznīcinātu Joda doto burvju zizli un līdz ar to uz visiem laikiem lauztu raganu varu pār cilvēku pasauli. Tādējādi finālā triumfē absolūts izlīdzinājums – Liesma ir ne tikai izpirkusi savu vainu (iepriekš izdarīto noziegumu pret mīlestību), bet arī garīgi šķīstījusies un atbrīvojusies no savas dvēseles postošajām dziņām. Taču šāds risinājums gandrīz pilnīgi notusē to neatrisināmo un Aspazijas daiļradei raksturīgo cilvēka un pasaules konfliktu, ko lugas 2. cēlienā izklīdz Liesmas teksts:

Milēt? milēt?

Kādēļ man visi sola mīlestību?

Gan salds šis solījums, bet visai mazs,

Kā dārgakmens, kas slēpjas azotē,

Tas rit kā mazs un dzidris avotiņš,

Bet es – es gribu visu plašo jūru,

Es gribu kaudzēm tādu dārgakmeņu,

Es gribu vairāk vēl – es gribu – dzīvot!

Lai gan Aspazija no šī fināla ir atteikusies, lugu atstājot dramatiska fragmenta formā, tās raganīgā varone apliecinājusi gan kaislīgu dzīvotgribu, gan arī dzīvotspēju, jo tieši "Ragana" ir ne tikai drāmas "Sidraba šķidrants" priekštece, bet arī būtisks impulss raganīgās Spīdolas tēlam Raiņa lugā "Uguns un nakts". Tādēļ šīs apceres nobeigumā es vēlos citēt Aspazijas dzejoli "Balto raganu nakts", kur par raganām teikts:

*Ne spoku dvēseles, ne tās, kas mira,
Bet tās, kas dzīvas, pārāk dzīvas ira.*

[5, 264]

Literatūra

1. Aigare, K. un S. Viese. Komentāri : Liroepika. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 1. sēj. Rīga : Liesma, 1985, 584.–586. lpp.
2. Ala. Grām.: *Mitoloģijas enciklopēdija* 2 sējumos. 1. sēj. Rīga : Latvijas enciklopēdija, 1993, 25. lpp.
3. Asars, J. Aspazija un viņas dzeja. Grām.: *Aspazijas raksti*. Ar biografiski-literarisku apcerējumu no J. Asara. 2. izd. Rīga : Zeltiņa apg., 1910, 3.–21. lpp.
4. Aspazija. Ragana: Dramatiska fantāzija piecos cēlienos. *Mājas Viesa Mēnešraksts* : Ilustr. literār. un zin. žurn. Nr. 10.–12, 1896.
5. Aspazija. Balto raganu nakts. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 1. sēj. Rīga : Liesma, 1985, 263., 264. lpp.
6. Aspazija. Saules meita : Fantāzija sešos tēlojumos. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 1. sēj. Rīga : Liesma, 1985, 383.–431. lpp.
7. Aspazija. Raganu nakts : Liriska biogrāfija, III. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 2. sēj. Rīga : Liesma, 1986, 121.–198. lpp.
8. Aspazija. Vaidelote : Drāma no leišu pagātnes 5 cēlienos. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 3. sēj. Rīga : Liesma, 1986, 105.–187. lpp.
9. Aspazija. Ragana : Dramatisks fragments. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 3. sēj. Rīga : Liesma, 1986, 245.–308. lpp.
10. Aspazija. Sidraba šķidrants : Simbolistiska drāma 5 cēlienos. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 3. sēj. Rīga : Liesma, 1986, 405.–499. lpp.
11. Aspazija. Torņa cēlējs : Drāma no viduslaikiem 5 cēlienos ar epilogu. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 4. sēj. Rīga : Liesma, 1987, 185.–262. lpp.

12. Aspazija. Mana dzīve : Autobiogrāfija. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 6. sēj. Rīga : Liesma, 1988, 247.–361. lpp.

13. Gaizūns, S. Aspazija un romantiķu Fausta tradīcija. Grām.: *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē* : rakstu krāj., 8. laid. Sast. E. Lāms. Liepāja : LiePA, 2003, 57.–66. lpp.

14. Lietuviešu mitoloģija : Giltine. Grām.: *Mitoloģijas enciklopēdija* 2 sējumos. 2. sēj. Rīga : Latvijas enciklopēdija, 1994, 244., 245. lpp.

15. Platonis. *Valsts*. Rīga : Zvaigzne, 1982, 183 lpp.

16. Rūķe, V. Par personvārdiem Aspazijas lugās. Grām.: *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1967. gadam*. Vesterosa : Raiņa un Aspazijas fonda izdevums, 1966, 44.–50. lpp.

17. Viese, S. Dzeja un dzejniece. Grām.: Aspazija. *Kopoti raksti* 6 sējumos. 1. sēj. Rīga : Liesma, 1985, 7.–22. lpp.

18. Лермонтов, М. Ю. Демон: Восточная повесть. В кн.: Лермонтов, М. Ю. *Стихотворения. Поэмы. "Маскарад"*. Москва : Художественная литература, 1977, с. 157–186.

Zane Šiliņa

A Witch in Aspazija's Plays

Summary

A witch is a frequently used motif in the poetry and plays of Aspazija (real name Elza Rozenberga, 1865–1943), an outstanding Latvian poetess and playwright. It can be said that a witch, as interpreted by Aspazija, is not only a literary image, but also bears a special meaning: it is a way of poetess' self-expression that manifests the Aspazija's contradictory self, as well as the relations between art and life, the spiritual and the real, escalating them up to the greatest degree of dramatism.

The paper focuses on Aspazija's play "The Witch" ("Ragana"). As a complete dramatic work the volume of which is 5 acts it is published only once – in the magazine "Mājas Viesa Mēnešraksts", 1896, No. 10, 11 and 12. Later, respecting Aspazija's wish, it is published only in a form of a fragment, cutting the action in the middle of the 4th act, 10th scene. In this paper the play "The Witch" is analysed in the context of Aspazija's early poem "The

Daughter of the Sun" ("Saules meita") and M. Lermontov's poem "The Demon". Thus, the most essential tendencies in Aspazija's literary quests can be revealed.

The main character of "The Witch" is a young witch Liesma who, according to Aspazija's literary conception, is born between darkness and light and absolutely differs from the all other characters of the play. Therefore the basis of "The Witch" is formed by the opposites "darkness / light", "night / day" that are connected with the corresponding spatial co-ordinates "a cave / outer world".

In Aspazija's literary works night and darkness appear in multiple ways, but in "The Witch" their connection with elemental and destructive forces is stressed. Besides, the image of a cave is connected with limitedness and, at the same time, with unknown, mysterious, deceptive, demonic forces, which can break out of human unconsciousness and change him or her beyond recognition.

In contrast to darkness, night and a cave, light and day originally express the sense of wide-open space and freedom. Nevertheless, it is remarkable that the deceptive and the unknown are equally closely connected with both – darkness and light as well. If night and darkness are interpreted as a mystery, then day and light – as a miracle.

Fire and its different appearances are significant in the play, and it is very important that Aspazija stresses the ambivalence, inconstancy and inexplicability of this element. On the one hand, fire gives light, but, on the other hand, fire can be a destructive force, too.

The sun as one of the most important symbols that is correlated with fire should be noted. The sun, as interpreted by Aspazija, is not only the source of light; the sun is a peculiar quintessence of light, too. Hence, if light is connected with the sense of wide-open space and freedom, the sun symbolises infinity as the highest degree of this spaciousness. Therefore infinity to Aspazija means not the dominance of the positive, constructive forces, but an absolute freedom of human spirit that express itself only in the widest spectre of the human passions and thirst.

The sun is the main aim of Liesma's longing, therefore the unsolvable question of the freedom of human spirit is the main idea of the play. The human spirit aspires to acquire more than the world is able to give – this brings a features of tragedy in the play.

The analysis of the literary material proves that the character of a witch in Apazija's interpretation is connected with unusual energy of passions that expresses itself in both – constructive and destructive ways.

The play "The Witch" is not only a predecessor of Aspazija's play "The Silver Veil" ("Sidraba šķidrāts"); it also provides a significant impulse for the Spīdola's character in the play "Fire and Night" ("Uguns un nakts") by Rainis.